

ББК 84.4УКР6
Б61

*Автор щиро сердно дякує за допомогу
у створенні цієї книги:*

Боржковському Олексієві Васильовичу —
четвероюрідному племінникові С.В. Руданського (м. Житомир);
Мудрик Оксані Петрівні —
завідуючій музеєм С.В. Руданського, голові сільради с. Хомутиці
Калинівського району (Вінницька обл.);
Грош Юлії Всеволодівні —
засновниці музею С.В. Руданського в с. Хомутиці (Вінницька обл.);
Юрчишиній Ользі Анатоліївні —
руданськознавцю та краєзнавцю (Вінницька обл.);
Газізовій Олені Олександрівні —
директору української школи № 15 (м. Ялта);
Регрут Світлані Миколаївні —
завідуючій кімнатою-музеєм С.В. Руданського (м. Ялта);
Кочерзі Світлані Олексіївні —
кандидату філологічних наук (м. Ялта);
Вісич Олександрі Степанівні —
завідуючій музеєм Лесі Українки (м. Ялта).

Рецензенти:

Кочерга С.О. — кандидат філологічних наук (м. Ялта);
Боржковський О.В. — четвероюрідний племінник
С.В. Руданського (м. Житомир);
Головка Д.А. — письменник, лауреат літературних премій (м. Київ);
Сарахан М.М. — поет-гуморист, лауреат премії
ім. С. Руданського (Вінницька обл.);
Грош Ю.В. — засновниця музею С.В. Руданського
(с. Хомутиці, Вінницька обл.).

Євген Білоусов

**СТЕПАН РУДАНСЬКИЙ —
ПОЕТ І ЛІКАР**

Художньо-документальна повість
для дітей

Ілюстрації
Віктора Виногорова
Володимира Паценка

Дитинство.
Рідні Хомутиці

А чи знаєте ви, де на Вінниччині солов'ї найдзвінкіше виспівують?

А чи відомо вам, де на Поділлі люди найпрацелюбніші?

А чи чули ви про веселий край Калинівський?

Чули? Ну тоді знаєте і про мальовничі Хомутиці. Ті самі, де народився всесвітньо відомий поет-гуморист Степан Руданський.

А чому Хомутиці Хомутицями прозвали, знаєте?

Тож слухайте.

* * *

Жив-був собі в давні часи славний богатир-велетень Хома.
Як сіяти — один за десятьох пореється.

Як рибу ловити — на одному березі річки Постолови лівою ногою, на іншому правою стоїть та сіткою туди-сюди водить.

Як пісні співати — аж у Вінниці його чути.

А скільки вже веселих оповідок Хома знав — і не перелічити.
Веселій людині і доля посміхається.

А взимку, коли в полі роботи нема, — робив Хома хомути та всіляку зброю кінську. Та такі ладні в нього хомути виходили, що з усієї Калинівщини люди до нього йшли. За руки його мозолясті, за вдачу веселу прозвали його Хома-Хомуток. А хутір, де він жив, Хомутками.

Та одного разу вкрили землю хмари чорні.

Та одного разу прийшов у землю квітучу ворог страшний.

Та одного разу коні ворожі хліб-годуванець потоптали.

Каже ворог-ненажера:

— Буде це наша земля!

— Будуть українці рабами монгольськими!

— Будуть вони на нас спину гнути та данину платити.

Очима-щілинками на дівчат-красунь поглядають:

— Які рабині вродливі!

Долоні потирають:

— Які діти стрункі! Стануть нам прислужувати!

По землі не своїй ногами брудними ступають:

— Годуватиме нас цей край далекий!

Та не знав ворог, що не звикли українці під ярмом ходити.

Гукнув Хома голосно:

— Піднімаймося, браття, на битву! Проженемо ворога незваного!

Відповіли йому подоляни хоробрі:

— Проженемо!

Вигукнула заклично Земля-матінка:

— Проженіть ворога з краю рідного! Хай боронить вас Господь!

Три дні і три ночі тривала битва. Три дні і три ночі стогнала земля.

Багато мужів достойних з війська українського загинуло. Та ще більше ворогів голови склали.

Переміг, нарешті, Хома зі своїм військом. Зробив величезного хомута та й каже:

— Слухайте, сини ворожії, хто живим залишився. Нема чого на моїй землі кров проливати. З дідів-прадідів живуть

на Поділлі люди роботящі. Хліб вирощують та худобу доглядають.

А вороги тремтять, очі опускають. Та шепочуть між собою:

— Що то велетень Хома замислив?

— Що то з нами богатир зробити хоче?

— Чи не задумав нас життя позбавити?

А надворі весна. Земля паростками прокидається. Пташки виспівують:

— Як сонечко пригріває!

— Вже час орати!

— Поля, ворогами витоптані, плуга чекають!

Взяв тоді Хома-Хомуток в руки того величезного хомута:

— А ну ж бо, враже незваний, годі ледарювати! Гайда до роботи!

Запряг у хомут військо вороже. Перехрестився і почав орати:

— Хоч яка користь від вас буде!

Як зорав усі поля, запросилися недруги:

— Важко нам! Помилуй нас, лицарю Хомо!

Відповідає богатир:

— Ще не час!

Як засіяв усі поля, заблагали недруги:

— Втомилися ми, Хомо! Сил нема орати та сіяти! Відпусти нас!

— Ще не час! — відповідає Хома.

Як із бороною всі поля ворог обійшов, каже Хома:

— З шаблею та зброєю і дурневі легко жити. Хліб ростити та землю обробляти — важче. Зрозуміли?

— Зрозуміли, — кажуть.

— Ну тоді геть із землі української!

Накивав п'ятами ворог незваний. Втік подалі від хомута величезного.

А річка Постолова посміхнулася:

— Дякую вам, лицарі сміливі. Вклоняюся тобі, Хомо-богатирю.

І розлилася у великий став. Саме в тому місці, де зостався лежати величезний хомут, розкинувся Хомів хутір Хомутки.

Стали оселятися на березі Постолови люди добрі та веселі. І вирішили назвати своє село — Хомутиці.

Піднялися якось навесні люди на пагорб, що неподалік річки. Почали радитися:

— А чи не поставити нам тут вітряка?

Вирішили:

— Поставити!

Восени радіють хлібороби:

— Потекло зерно в Хомутиці!

— Хто возом везе!

— А хто на собі урожай несе!

— Є хліб, є в хаті радість!

Кажуть, що в Хомутицях навіть прислів'я стали народжуватися. Може, і ви їх чули? Такі-от прислів'я:

— Яка пшениця, така й паляниця.

— Пшениця колоситься — життя веселиться.

— Зерно до зерна — та й миска повна.

— Землі кланяйся низько, до хліба будеш близько.

У 1612 році назва села вперше з'явилася у письмових джерелах.

А сталося це так. У ті часи Хомутиці входили до складу земель колишнього Брацлавського воєводства. А була Брацлавщина на прикордонні Великого князівства Литовського. Неспокійні то були землі. І часи були неспокійні.

То один ворог піде війною, то інший. Нелегко жилося простим людям. Пани зневажливо казали на них:

— Холопи! Бидло!

Свій поміщик-господар був іноді страшнішим за турків з татарами.

Тікають холопи від своїх хазяїв. Кому пощастить — на вільних землях на сході осядуть. Там, де вольниця козацька. Кому недоля — до пана повернуть. А бувало, й новий пан робочі руки собі привласнить.

Річка Постолова

Отаке-от воно життя холопське.

У 1612 році до Люблінського трибуналу позов надійшов. Пан Сутковський позиває князя Януша Збаражського, воєводу Брацлавського.

— У чому його провина? — питають.

— Привласнив князь моїх підданих-утікачів. І чоловіків, і жінок, і дітей. Нехай поверне! — каже Сутковський.

У книзі «Регістри каденцій Люблінського трибуналу» запис зробили. А події відбувалися в Хомутинцях. Так потрапило село в історію.

Тим часом росте село. Радіють разом з людьми три струмочки, що селом котяться.

— Я біля оцього струмочка оселюся, — каже один селянин.

— А я собі хату біля оцього струмка підніму, — каже другий.

— А мені біля найдалшого струмочка подобається, — озивається третій господар.

— А з чого хати будувати будемо? — питають один одного.

— Ясна річ, з деревини. Он лісів скільки.

І дійсно. Довкола села — нетрі лісовії.

Є рукам роботящим робота. Є робота для сокир. Пилки аж гарячі від напруги.

А от лісу нема куди подітися. Все менше його ставало та й менше.

На початку 50-х років XVIII сторіччя хомутинецький поміщик Михайлівський наказав своєму управителю:

— Підрахуй все добро моє. Скільки землі і лісу. Скільки дворів. Скільки худоби та холопів. Зрозуміло?

— Зрозуміло, пане! — відповідає.

Як доручення виконав, докладає:

— Землі, пане, стає з кожним роком все більше.

— Чому це так?

— Вирубують ліси. А на тому місці городину садять та пшеницю сіють.

— Оце fajно! Мені з цього користь! А що ти ще підрахував?

— У селі вже сто двадцять дворів. І людей чимало. І корів та свиней вдосталь.

— А чого в моєму селі бракує? — питає Михайлівський.

А в хитрого управляючого відповідь уже наготові:

— Шинок потрібен, пане. Бо як холопам без горілки й пива? І вам чималий прибуток з продажу. Де чарка, там і сварка. Нехай один з одним сваряться.

— Твоя правда. Їхнє гірке життя ніяким медом не підсолодиш. То нехай топлять розум у горілці.

На тому й зійшлися:

— Де горілка, там і сльози.

— Де хміль у голові, там розум мовчить.

Так з'явився у Хомутинцях шинок. Навіть молоді хлопці пиво почали пити.

Такою-от гидотою багатій виявився. Недарма в народі кажуть:

— Як зле землі рідній зробити хочеш — побудуй корчму та залий людський розум горілкою.

Аж якось приходять до пана селяни розумні:

— Хотілося б церкву свою.

— У сусідньому селі є, а в нас нема.

— Ходити до сусідів далеко.

— А ще добре було б священика в Хомутинці запросити.

